

יהושע⁶⁰⁷, וחולדה היתה מזרעם.

ומקשינן: ומי הוּו ליה זרעא ליהושע?
והכתיב כשהכתוב מייחס את שבט אפרים:
"וּנְוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ", ומיהושע ואילך לא
ייחס איש?!

ומתריצין: אמנם בני — לא הוּו ליה
ליהושע⁶⁰⁸, אבל בנתן [בנות] — הוּו ליה.

ומקשינן: בשלמא אינהו — ירמיה וחנמאל,
ברוך ושריה, מיפּרשי שהיו נביאים [כמבואר
ברש"ן]. אלא אבהתייהו, נריה מחסיה
חלקיה ושלוּם, מנלן דנביאים הוּו?

ומתריצין: בדעולא. דאמר עולא: כל מקום

שנכתב שמו וגם שם אביו בנביאות —
בידוע שהוא נביא בן נביא⁶⁰⁹. וגבי ירמיה
וחנמאל, ברוך ושריה — נכתב גם שם
אבותם, ומהא ידעינן שהיו גם אבותיהם
נביאים.

ואם נכתב שמו, ולא נכתב שם אביו — בידוע
שהוא נביא, ולא בן נביא.

כל מקום ששמו ושם עירו מפורש — בידוע
שהוא מאותה העיר.

ואם נכתב שמו ולא שם עירו — בידוע שהוא
מירושלים.

במתניתא תנא הכי: כל שמעשיו ומעשה

נענש משום שהורה הלכה בפני רבו, שאמר
למשה: "אדוני משה כלאם". ומלשון הגמ' שם
משמע שלא היה לו זרע כלל, דהכי איתא התם:
"אמר ר' לוי: כל דמותיב מלה קמיה רביה —
אזיל לשאול [למיתה. רש"י שם] בלא ולד". וכן
משמע ברש"י שם [ע"ב, ד"ה לא נענש]: "לא
נענש יהשע להיות ערירי וכו'". אמנם הכא איתא
בפירוש שהיו לו בנות.

609. שכיון שהזכירו בנביאות, הרי איש מפורסם
הוא, ולא היה צריך לייחסו לאביו — אי לאו
משום חשיבותיה דאביו, שגם הוא נביא היה.
וכיו"ב להלן לגבי מעשים, שכל שמעשיו
ומעשה אבותיו סתומין, ופירט לך הכתוב באחד
מהן לשבח או לגנאי, הרי מפורש שם השבח או
הגנאי, ולא היה צריך לייחסו לאביו אי לאו דבא
להודיענו דגם הוא כמוהו. מהרש"א.

ועיי' בתוס' בכבא בתרא [ט"ו ע"ב, ד"ה
בלעם], שכתבו דה"ה בנביאי אומות העולם,
דהיכא שנכתב שמו ושם אביו בנביאות —
בידוע שהוא נביא בן נביא. ולהכי אמרינן התם
בגמרא, דגם אביו של בלעם היה נביא. אבל

ליכא בה משום "לא תחיה כל נשמה", ולא
משום איסור נתיין. ועיי' בטורי אבן שהארין
בזה.

ובתוס' במס' סוטה [ל"ה ע"ב, ד"ה לרבות
כנענים] דחו תירוץ זה. וכתבו, דשמא על פי
הדיבור היה. עיי"ש.

607. בספר אהבת יהונתן [לר' יהונתן אייבשיץ]
על הפטרת פרשת שלח [ד"ה ויאמרו] הביא,
דמקשינן העולם, הא אמר רבינו הקדוש [פסחים
ק"ב ע"ב]: "לא תנסבו גיורתא"!

וביאר, דיש שני מיני גרים. יש גרים שנשמתם
מישראל, אלא שנתערבה בין האומות. ויש גרים,
שהם הטובים שבאומות העולם, אבל באמת
נשמתם — נשמת עכו"ם היא. ורחב — נשמתה
היתה מישראל, והיתה במעלה גבוהה, ולכך
נסבה יהושע. ודבר זה נרמז במה שאמרו לה
המרגלים [יהושע ב' י"ד]: "נפשנו תחתיכם
למות", דהיינו, שהיא היתה במדרגה גבוהה
מהם. עיי"ש.

608. בגמ' בעירובין [ס"ג ע"א] איתא, שיהושע

תניא, אמר רבי יהושע בן קרחה: מלאכי — זה עזרא⁶¹³. וחכמים אומרים: מלאכי שמו.

אמר רב נחמן: מסתברא כמאן דאמר דמלאכי זה עזרא.

דכתיב בנביאות מלאכי: "בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר". והיינו, שהוכיחן על שנשאו נשים נכריות⁶¹⁴.

ומאן הוא דאפריש נשים נכריות? עזרא! דכתיב: "ויען שכניה בן יהואל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונרשב נשים נכריות". והפרישן עזרא, כדכתיב התם [עזרא י' י']: "ויקם עזרא הכהן ויאמר אליהם, אתם מעלתם וגו' הברדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות וגו'".

תנו רבנן: ארבע נשים יפיפות היו בעולם⁶¹⁵, ואלו הן: שרה, רחב, ואביגיל, ואסת⁶¹⁶.

אבותיו סתומין, שלא נתפרשו. ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבת, כגון: "דבר ה' אשר היה אל צפניה בן בושאי בן גדליה", בידוע שהוא צדיק בן צדיק.

וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון: "ויחי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע", בידוע שהוא רשע בן רשע⁶¹⁰ [שהוא הרג את גדליה בן אחיקם הצדיק].

אמר רב נחמן: מלאכי — זה מרדכי. ולמה נקרא שמו מלאכי? מפני שהיה משנה למלך⁶¹¹ [כדכתיב במגילה: "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש"].

מיתבי: ברוך בן נריה, ושריה בן מעשיה, ודניאל, ומרדכי, בלשן⁶¹², וחגי, וזכריה ומלאכי, כולן נתנבאו בשנת שתים לדריוש. חזינן דמרדכי ומלאכי — תרי גברי הוו! ומסקינן: תיובתא.

614. כדאיתא ברמב"ם בהל' איסורי ביאה [פי"ב הל"ו]: "הא למדת שהבועל כותית — כאילו נתחתן לע"ז, שנאמר: "ובעל בת אל נכר", ונקרא מחלל קודש ה'".

615. עיין בנודע ביהודה [מהדו"ק, או"ח סי' כ"ד], שביאר לאיזו תועלת אשמועינן הש"ס להך מילתא.

616. הקשו תוס', אמאי לא חשיב נמי לחוה, הרי אמרו במס' בבא בתרא [נ"ח ע"א]: "שרה בפני חוה — כקוף בפני אדם"?! ותירצו, דלא מנה אלא את אותן הנולדות מאשה. אבל חוה, שהיתה מעשה ידיו של הקב"ה, אין חידוש שהיתה יפה מאד.

במהרש"א שם כתב, דדווקא בנביאי ישראל אמרינן להאי כללא. עיי"ש.

610. הקשה הרש"ש, הא כתיב: "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי", וכי גם שם נדרוש ח"ו כן?! וכתב, דאולי משום כך דרשו חז"ל [במס' סנהדרין ק"ט ע"ב] את כל השמות הללו על קרח עצמו.

611. שהיה חשוב כמלאך. מהרש"א.

612. כתב הר"ח, דנקרא שמו בלשן, לפי שהיה יודע בשבעים לשון.

613. הכא לא פירש אמאי קרו ליה מלאכי, ואפשר דמשום דדבר פשוט הוא, שהיה כמלאך אלקים בתורתו. מהרש"א.

אמר רבי יצחק: כל האומר "רחב רחב" — מיד ניקרי⁶¹⁹ [רואה קרי].

אמר ליה רב נחמן: אנה אמינא "רחב רחב", ולא איכפת לי⁶²⁰!

אמר ליה: כי קאמינא — ביודעה ובמכירה⁶²¹.

כתיב: "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וגו' ויזעק וזעקה גדולה ומרה".

מאי אמר בזעקתו⁶²² ?

ולמאן דאמר לעיל [י"ג ע"א] דאסתר ירקרוקת היתה, שלא היתה נאה, מפיך אסתר — ומעייל את ושתי תחתיה.

תנו רבנן: רחב — בשמה זינתה. שהמזכיר את שמה — נגרר אחר תאות זנות.

יעל — בשמיעת קולה⁶¹⁷.

אביגיל — בזכירתה.

מיכל בת שאול — בראייתה⁶¹⁸.

עליה, ו"מכירה" — היינו שראה אותה [ועיי' במהר"ץ חיות שם, שכתב שפירשו כך משום דקשיא להו, הא יודעה — היינו מכירה].

וכתב העיון יעקב, דאם ראה אותה בתמונה — הוי כמכירה. והביא ראייה מהגמ' בסנהדרין [ל"ט ע"ב] גבי הא שאיזבל עשתה לאחאב שתי צורות של זונות על מרכבתו.

ובזה תירץ העיון יעקב, האיך ידע רבי יצחק להך מילתא, הא לא היה בדורו מי שהכיר את רחב! ? אלא, שידעוה ע"י תמונה.

ואיכא דגרסי התם נמי: "ובמזכיר את שמה", וכתב במהרצ"ח שם, דהיינו דבעינן גם שמזכיר את שמה, וגם שראה אותה, וגם שידעה.

והמהרש"א כתב, דאפשר לומר ד"יודעה" — היינו בביאה, כמו "ואיש לא ידעה". והיינו, שעל ידי שידעה — מכירה, ולכן מיד נקרי.

622. החתם סופר בדרשות [ח"א דף קצ"ז ע"ב] תמה, מאי קושיין? ודאי אמר תפילות ובקשות! וביאר, דהיה קשה לגמ' מאי לשון "מרה" דקאמר, ותי' הגמ', דהיה מר לו בזעקתו. דידוע מה שאמר רבי חנינא בן דוסא [ברכות ל"ד ע"ב], כשהיה מתפלל על החולים, שאם תפלתו שגורה בפיו — בידוע שהוא מקובל וכו'. וכאן נכשל מרדכי בלשונו, שהיה רוצה לומר: "גבר

617. עיי' בחתם סופר על התורה [על הפטרת פרשת בשלח], שביאר, דמשם הכי, כשנס סיסרא מברק, נתכוין בדווקא לנוס אל אהל יעל, כי לזנות נתכוין. ועיי"ש עוד מה שהאריך.

618. עיי' במהרש"א שכתב דכך היתה קבלה בידם, ומ"מ יש לזה קצת רמז בקרא, עיי"ש.

619. עיי' ביעב"ץ בתענית ה' ע"ב [ד"ה ואר"י האומר רחב], שכתב דנפקא מינה לאזדהורי בדכותה. עיי"ש עוד.

620. עיי' במהרצ"ח בתענית ה' ע"ב [ד"ה ד"ה ביודעה], שהקשה, הרי היה צריך רב נחמן להקשות אדרבי יצחק גופיה, היאך אמר הוא עצמו: "כל האומר רחב רחב", הרי יכול היה להביא עצמו לידי קרי ח"ו! ?

ותירץ, שלא אמר רבי יצחק בלשון הזה: "רחב רחב", אלא כך אמר: "האומר רחב שתי פעמים רצופים — מיד נקרי". והתלמוד לא רצה להאריך, ותפס בלשון קצרה.

621. רש"י בתענית ה' ע"ב, ד"ה ביודעה] פירש, ד"יודעה" — היינו "מכירה".

ותוס' שם פירשו, ד"יודעה" — היינו שבא

רב אמר, הכי זעק מרדכי: גבה המן מאחשורוש. שמלאו לבו לדבר מה שלא עלה על לב אחשורוש.

ושמואל אמר: גבר מלכא עילאה ממלכא תתאה [כינה להיפוך, בלשון נקיה⁶²³].

כתיב: "ותתחלחל המלכה", דהיינו שנתמסמס חלל גופה⁶²⁴.

מאי ותתחלחל?

אמר רב: שפירסה נדה.

ורבי ירמיה אמר: שהוצרכה לנקביה⁶²⁵ 626.

"ותקרא אסתר להתך".

אמר רב: התך — זה דניאל⁶²⁷. ולמה נקרא שמו התך? שהתכווה מגדולתו⁶²⁸ בימי אחשורוש. שהרי בלשצר השליטו שלישי במלכותו, וכן דריוש. וכשמלך אחשורוש —

דרב סבר, דטעמא משום שהשתחוו לצלם, והרי אמרו במס' שבת [פ"ב ע"א] שעבודה זרה מטמא כנדה, לכן ס"ל שפירסה נדה, שבוזה הראו לה שחטא הדור בע"ז, שהיא בבחינת נדה. ורבי ירמיה סבר, שהראו לה שחטא הדור היה בזה שנהנו מסעודתו של אותו רשע, ולכן הוצרכה לנקביה, לרמוז שחטאו באכילה שאינה ראויה.

626. ובמדרש [אסתר רבה פרשה ח'] איתא עוד: "ורבנן דהכא אמרין, הפילה עובריה. ומשעה שהפילה — שוב לא ילדה".

627. ביאר מהרש"א, דהכי מוכח לה: דע"כ דהתך איש ישראל היה, דהא שלחה על ידו "לדעת מה זה ועל מה זה", והיינו ה' חומשי תורה, כדאיתא בגמ' לקמן. והתך היה מסריסי המלך, דכתיב: "מסריסי המלך אשר העמיד לפניו". והרי לא נמצא בשום מקום שהיה יהודי מסריסי המלך של מדי ופרס — חוץ מדניאל [דהכי איתא בספר דניאל], על כרחך שהתך — זה דניאל.

628. ביערות דבש [ח"ב, דרוש י"ז בסופו] נותן טעם אמאי חתכוהו מגדולתו, דמצינו בגמ' [סנהדרין צ"ג ע"א] שנבוכדנצר עשאו לדניאל ע"ז. והרי נפרעין מן הנעבדים אפילו שנעבדו באונס, שלכן לא רצה יעקב להקבר במצרים, כדי

מלכא תתאה" כביכול, ואמר להיפוך, על כן היתה הזעקה מרה בעצם, לפי שהיה נראה לו שאין תפלתו שגורה בפיו. עיי"ש.

623. כך פירש רש"י. וביערות דבש ביאר עפ"י מאמר חז"ל [מו"ק, ט"ז ע"ב], שאמר הקב"ה: "מי מושל בי — צדיק". שאני גוזר גזירה — ומבטלה [הצדיק]. והנה באותו זמן היה מרדכי צועק — ולא נענה מיד. ועל זה זעק מרדכי, דגבר מלכא עלאה, דהיינו הקב"ה, על מלכא תתאה, דהיינו הצדיקים שבדור, שמושלין תמיד עליו ית"ש.

624. כך פירש רש"י. ובפשט הכתוב, "ותתחלחל" — לשון פחד הוא. וכך כתב רש"י בדברי הימים, על הפסוק: "ויחל מן המורים": "כמו: ותתחלחל המלכה". וכתב בעל מדרש שמואל, דהכא דרשינן שנתמסמס חלל גופה, משום שהוקשה להם, כי מן הראוי היה שיאמר "ותתחל המלכה".

625. כתב המהר"ל, דהיינו, שאסתר ראתה בזה רמז, שגברו כחות הטומאה על עם ישראל.

וכתב בעל מכתב סופר, שרב ורבי ירמיה פליגי בפלוגתא של רשב"י ותלמידיו, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל באותו הדור כליה. האם מפני שהשתחוו לצלם, או מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע.

חתכוהו מגדולתו⁶²⁹.

ושמואל אמר: שכל דברי מלכות נחתכין על פיו.

[דדרשינן "התך" — לשון חיתוך, שאות ה"א מתחלפת בחי"ת⁶³⁰. מהרש"א].

כתיב בסיפיה דההוא קרא: "ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה".

אמר רבי יצחק, הכי שלחה לו: שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה, דכתיב בהן: "מזה ומזה הם כתובים"⁶³¹!

כתיב: "ויגידו למרדכי את דברי אסתר". משמע דאחרים הלכו להגיד למרדכי, ואילו איהו — התך גופיה — לא אזל לגביה⁶³². מכאן — שאין משיבין על הקלקלה, ולכן לא רצה התך להשיב למרדכי את מה שאמרה אסתר, שאינה יכולה לבוא אל המלך.

"לך כנוס את כל היהודים וכו'" — עד "אשר לא כדת". אמר רבי אבא: שלא כדת היה שבכל יום ויום. שעד עכשיו נבעלתי באונם, ועכשיו — ברצון, שהרי אלך אל המלך אחשוורוש מרצוני.

"וכאשר אבדתי אבדתי". כשם שאבדתי מבית אבא — כך אוכד ממך⁶³³, שהרי אשת

שהם ממוצא אחד.

631. דריש לה מדכתיב כפול: "מה זה ועל מה זה" — שרומז על הלוחות, דכתיב בהו: "מזה ומזה וגו'". והיינו, שנכתבו חמשה דברים מצד זה, וחמשה דברים — מצד זה. ובהן נכלל כל התורה שבחמשת חומשי תורה. מהרש"א. [ועיי' בבית הלוי פרשת בשלח, מה שכתב בזה].

632. ובילקוט [תתרגו] איתא: "וי"א כשראה המן את התך נכנס ויוצא, בעטו והרגו. שאינו נזכר עוד. אמר הקב"ה: הואיל והרגו, תהא משמשת בלשון הקדש". [ועיי' בתוס' בב"ב ד' ע"א ד"ה שכל], שכתבו דגמרא שלנו אינה תופסת כן. וכ"כ בתוס' הרא"ש כאן].

633. הקשו התוס', אמאי לא היה מגרשה, ותהא מותרת להחזירה אח"כ? [ועיי' במהרש"א שביאר דאין כוונת התוס' שיחזירנה לאחר שימות אחשוורוש, דהרי תהא אבודה ממנו עד אז. אלא, שעתה, קודם שתלך אל אחשוורוש ברצון — יגרשנה, ואח"כ יחזירנה, ואז, גם אם תיבעל שוב לאחשוורוש, הרי זה יהיה באונס —

שלא יעשוהו המצרים ע"ז. א"כ, הרי היה לדניאל משפט מות! אלא דאיתא בזה"ק, דכל מאן דנחית מדרגה לדרגה — קרינו ביה מיתה, לכך סיבכו משמים להעבירו מגדולתו, כדי שיהיה בגדר מיתה.

ובמשך חכמה ביאר, שהרי גדולתו של דניאל היתה בזה שמסר נפשו למיתה, שהשליכוהו לגוב האריות. אמנם עכשיו כל העם נתעוררו לתשובה גדולה, וצמו שלשת ימים, ומסרו נפשם על קיום הדת. ובהו נתמעטה גדולתו של דניאל, כי ראו עתה, שמסירות נפש טמונה בנפש הישראלי, ואין דניאל יחיד בזה.

629. כך כתב רש"י. וכתב המהרש"א בבבא בתרא ד' ע"א, ד"ה שחתכוהו], דיותר היה לו לרש"י לפרש, שנבוכדנצר השליטו על כל מלכות בבל, ובלשצר חתכו מגדולתו, ולא השליטו רק על תלתא דמלכותא, וכן דריוש.

630. והכי נמי איתא במס' שבת [ל"ב ע"ב]: "אל תקרי בהלה — אלא בחלה", ועוד שם בדף ק"ה ע"א, וכן בעוד מקומות. ועיי' במהרש"א שם, שכתב דה"א מתחלף בחי"ת בצורתה, ועוד,

ישראל שנאנסה — מותרת לבעלה, אבל אם נבעלה ברצון — אסורה לבעלה⁶³⁴.

מאי: "ויעבור מרדכי"?

אמר רב: שהעביר יום ראשון של פסח בתענית⁶³⁵, שהרי בי"ג בניסן נכתבו האגרות, להשמיד להרוג ולאבד. ובי"ד ט"ו

ולא תיאסר למרדכי].

ותירצו, דלפי שכל מעשה הגט הוא עפ"י עדים, היה ירא פן יתפרסם הדבר למלכות. ותמה הרשב"א, מאי פרסום איכא אם יגרשנה לפני ב' עדים? [וביותר קשה לשיטת הרי"ף, שפסק שמותר לתת גט בינו לבינה. ועוד, דהיה יכול לגרשה בכתב ידו, שהוא כשר מדאורייתא]. ועיי' בספר דברי יהונתן [לר' יהונתן אייבשיץ] בסוף פרשת כי תשא, מה שכתב בזה.

והרנת יצחק מביא, דבנודע ביהודה [מהדו"ת אהע"ז סי' קס"א] כתב, דלכאורה היה אפשר לומר, דלא נאסרה אסתר מחמת שהלכה לאחשוורוש, דבכה"ג חשיב אונס. אלא דגירשה מרדכי בכתב ידו, כדי להצילה מאיסור עריות עם אחשוורוש. אולם לא היה יכול להחזירה אח"כ, משום שצריך עדים לחופה ולקידושין, ומשו"ה היתה אסורה לו. אבל כתב, דמרש"י לא משמע הכי, אלא דבאמת נאסרה מחמת ביאת אחשוורוש. והביא, דבאור שמח [פ"י מהל' אישות] נסתפק אי בעינן עדים לחופה, או דמהני בזה הודאת בע"ד. עיי"ש.

וע"ע בתוס' בכתובות [ג' ע"ב, ד"ה ולדרוש], דכתב ר"ת, דאינה מחוייבת למסור עצמה להריגה בבעילת גוי. וכתב הריב"ם, דמ"מ לא חשיב כביאת בהמה, ונאסרת על בעלה, כדאיתא הכא. וע"ע ברא"ש שם [סי' ד].

634. עיי' בהפלאה [כתובות כ"ו ע"ב, על תוס' ד"ה ועיי' נפשות] שכתב, דאע"ג שעשתה בכך מצוה להצלת ישראל, לא חשיב אונס, ונאסרת לבעלה בכך. עיי"ש. וכן הביא הנו"ב [מהדו"ת אה"ע סי' קס"א] בשם מהרי"ק, שהביא ראייה מהכא, דאסורה לבעלה. ועיי"ש שכתב דכן

משמע מרש"י [הובא לעיל].

עוד הביא הנו"ב, דבתשובת בית יעקב פסק, גבי מעשה שהיה באשה שמסרה את עצמה לבעילה לראש הלסטים כדי להציל את האנשים שהיו עמה, דבאמת שפיר עבדה, ומצוה רבה עבדה, שהצילה נפשות עי"כ. אלא דמ"מ נאסרה על בעלה.

וכתב הנו"ב, דכיון שאמרו חז"ל: "בכל מתרפאין חוץ מע"ז ג"ע וש"ד", ה"ה דאין מצילין בהן נפשות. ולהכי, בכה"ג, דאינה קרקע עולם, דהיא משתדלת שיבוא עליה כדי להציל נפשות — דינא הוא דיהרג ואל יעבור. ושאיני אסתר, שהיתה להצלת כלל ישראל, מהודו ועד כוש, ואין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו, ואולי היה ברוח הקודש. ועיי' בדרשות חת"ס [ח"א דף קל"ד ע"א] מש"כ בזה.

ובעל מדרש שמואל כתב בביאור המקרא: "ואת פתשגן כתב הדת וגו' להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך", דבלשון "ולצוות עליה", נתכוון לומר, שלא תחשוש אסתר שעתה שהיא הולכת ברצון — תיאסר, לכך קאמר להתך: אמור לה, כי אני גוזר עליה בדרך גזרה שתבא אל המלך, אף אם תכניס עצמה בסכנה. וקיום גזרתי — הוא כאונס לגבי דידה. עיי"ש.

635. הקשה ביערות דבש, אמאי נקט עבירה דתענית דווקא, ולא נקט שביטל מצות אכילת מצה ומרור?

ותירץ הערוך לנר [ביבמות קכ"א ע"ב], דהרי שיעור אכילת מצה הוא בכזית, ושיעור עינוי הוא שלא יאכל ככותבת, שהיא יותר מכזית.

וט"ז התענו⁶³⁶, ובט"ז בערב נתלה המן.

ושמואל אמר: דעבר ערקומא דמיא, כדי לאסוף את היהודים שבעבר השני⁶³⁷.

כתיב: "ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות". ותמהינן: הא "ותלבש אסתר בגדי מלכות" — מייבטי ליה לקרא למימר?

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: מלמד שלבשתה רוח הקדש. דכתיב הכא: "ותלבש" וכתוב התם [דברי הימים א', י"ב י"ט]: "ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים וגו' לך דוד ועמך בן ישי וגו'"⁶³⁸.

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: לעולם אל

א"כ, איכא למימר דבאמת קיימו מצות אכילת מצה, שאכלו כזית. ועדיין היו מתענין ביו"ט, שלא אכלו ככותבת. ואף דחצי שיעור אסור מן התורה, איכ"ל דמתחילה לא קבלו עליהם איסור דחצי שיעור.

והאחיעזר [ח"ב יו"ד סי' כ"א] כתב, דאף דחצי שיעור אסור מהתורה, אתי עשה דמצה — ודחי לאיסור דחצי שיעור, דאסור רק מריבוי ד"כל חלב". ועיי' ברנת יצחק שהאריך בזה.

אמנם במהר"ש די אוזידא כתב: "ורז"ל אמרו: אל תאכלו — כזית מצה בליל הפסח, ואל תשתו — ארבעה כוסות וכו', כי היתה הכוונה מלבד התענית, למונעם אפילו מאכילת מצה, ושתייה של מצה". ועיי' במנות הלוי שהביא בשם הר' יהודה ׳ן שושן, שראה מי שפירש, ד"אל תאכלו" — היינו אפילו מצה של פסח. והר' יהודה השיג על דבריו, אבל בעל מנות הלוי הצדיק את הדברים עפ"י מדרש פנים אחרים. עיי"ש.

636. כך כתב רש"י, והכי איתא נמי בילקוט. אבל בפרקי דר"א ובאסתר רבה איתא, שהתענו י"ג י"ד וט"ו.

וכתב הרנת יצחק, דלשיטת רש"י, לא היתה יכולה אסתר לשתות עם המלך אפילו במשתה השני, שהרי עדיין היתה בתענית, שהרי האי דכתיב: "ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וגו'" — כתב רש"י [ט"ז ע"א], שהוא יום שלישי לשילוח הרצים, ולא יום שלישי לתענית היה, אלא יום שני. וא"כ, גם למחרת

היתה בתענית [אבל היוסף לקח והגר"א כתבו, דבמשתה הראשון לא שתתה עם המלך, משום שהיתה בתענית. אבל במשתה השני — שתתה]. אמנם לפי מה דאיתא בתרגום, דמשתה השני היה בערב, ועוד איתא בתרגום ובילקוט, דבלילה לא התענו, שפיר איכא למימר גם לשיטת רש"י, דשתתה במשתה השני. אבל במשתה הראשון שהיה ביום — לא שתתה.

ולפי מה שכתב הערוך לנר [הובא לעיל בהערה], דלא קבלו עליהם איסור חצי שיעור, איכא למימר דשתתה פחות משיעור.

637. ערקומא דמיא הוא שלולית מים מכונסים. וכתב במנות הלוי, דהאי דכתיב: "ויעבור מרדכי", אף שהוא לכאורה מעשה פחות ערך, אשמועינן שאפילו מעשה קטן לשם מצוה — כתוב בספר, להורות כי הכל בא לידי חשבון.

אמנם בשפתי חכמים בפתיחה, הביא [בשם ספר חידושי גאונים] שנהר ששמו "אולי" היה מפסיק בין שושן הבירה לשושן. והכי איתא בספר דניאל [ח' ב'], שהיה בשושן נהר ששמו "אולי". ואת אותו נהר עבר מרדכי אל היהודים שבעבר השני [עיי"ש באריכות בענין זה של שושן, ושושן הבירה].

638. עיי' ברש"י שם, שכתב דהאי "רוח" — לא רוח נבואה היא, אלא לשון רצון, דהיינו שלבשתו רוח לדבר לפני כולם. וכ"כ שם המפרשים.

הואיל וכסית ממני, ולא גלית שהוא אישך, וגרמת אלי הצער הזה, יה"ר שיהיו לך בני כסויי עיניים"⁶⁴¹, ונתקיים בזרעה. דכתיב: "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו".

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא — מדת בשר ודם.

שמדת בשר ודם: אדם שופת קדרה, ואחר כך נותן לתוכה מים.

אבל הקדוש ברוך הוא, נותן מים — ואחר כך שופת הקדרה. לקיים מה שנאמר: "לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים". דהיינו שקודם נותן מים, ואחר כך "ויעלה נשיאים", שהנשיאים הם כקדירה של מים.

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: כל האומר דבר בשם אומרו — מביא גאולה לעולם^{642 643}. שנאמר: "ותאמר אסתר למלך

תחי ברכת הדיוט⁶³⁹ קלה בעיניך⁶⁴⁰. שהרי שני גדולי הדור, ברכום שני הדיוטות — ונתקיימה בהן. ואלו הן אותם גדולי הדור: דוד ודניאל.

דוד — דברכיה ארונה. דכתיב: "ויאמר ארונה אל המלך וגו' ה' אלקיך ירצך". ונתקיימה בו, דכתיב: "ויבן שם דוד מזבח לה וגו' ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל".

דניאל — דברכיה דריוש. דכתיב שאמר לו דריוש כשהשליכו אותו לגוב האריות: "אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך". ונתקיימה בו, שהרי ניצול.

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: אל תחי קללת הדיוט קלה בעיניך. שהרי אבימלך קלל את שרה: "הנה הוא לך כסות עינים" [דהכי אמרינן במס' ב"ק "צ"א ע"א]: "אמר לה:

ייענשו עליך כאשר אני נענשתי. עיי"ש].

642. ביאר המהר"ל, דהיינו שהקב"ה מביא את הגאולה הנעשית באופן נסתר, ולא בגלוי, רק ע"י מי שידוע להכיר תודה, ולייחס הטובה למי שהביאה. כדי שגם כשתבוא הגאולה על ידו — ישראל יכירו וידעו שמאת ה' היתה הגאולה, ולא יתלה ההצלחה בעצמו [אלא הוא רק שליח לעשות רצון הקב"ה להציל את ישראל].

ולכן, כיון שאסתר לא תלתה בעצמה את הידיעה על בגתן ותרש, אלא אמרה בשם מרדכי, הביא הקב"ה את גאולת ישראל באותו זמן — על ידה.

643. מקשיין, הרי מצינו בגמרא פעמים הרבה שאמרו דבר בשם אומרו, ועדיין לא באה גאולה לעולם!?

וכתב בספר אור לשמים [פרשת בחקתי] בשם

639. כתב הרשב"א [בשו"ת. ח"ה סי' נ], דאין הכוונה למה שאנו קורין הדיוט, אלא, כל הירוד מחבירו בדבר, נקרא הדיוט כנגדו באותו דבר. כמו שהכהנים נקראו הדיוטים — בערך הכהן הגדול. וכש"כ במי שהוא ירוד מחבירו במעלה, כי כל ישראל — כהדיוטות לפני המלך. עיי"ש. ועיי' עוד מה שכתב שם בח"א סי' ת"ח.

640. כתב במרומי שדה, דהיינו דווקא ברכת הדיוט גוי, אבל ברכת ישראל — אינה נקראת ברכת הדיוט.

641. אבל רש"י בחומש פירש, שאמר לה אבימלך: מה שנתתי לך ממון הרבה, הוא לך כסות עיניים, שיכסו עיניהם ולא יקילוך. שעיי"ז יודעים שעל כרחי השיבותיך ועיי"ז נס. [והרמב"ן פירש, שכך אמר לה: עיי' המעשה שהיה, יכסו האנשים עיניהם ולא יביטו עליך, כי יפחדו שלא

בשם מרדכי⁶⁴⁴ 645, ועל ידי כך באה גאולה לישראל.

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: צדיק אבד — לדורו אבד, שהדור איבד את הצדיק שהיה מגיין עליהם. אבל הוא עצמו — לא אבד במיתתו, שהרי חי הוא לחיי עלמא.

משל לאדם שאבדה לו מרגלית. שהרי בכל מקום שהיא — מרגלית שמה, ולא אבדה לעצמה. לא אבדה — אלא לבעלה.

"וכל זה איננו שוה לי". אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: בשעה שראה המן את

מרדכי יושב בשער המלך, אמר: כל זה איננו שוה לי. וכדרב חסדא.

דאמר רב חסדא: זה — מרדכי — בא בפרוזבולי [לשון עשירות], שמכר המן את עצמו למרדכי עבור ככרות לחם לפני ימים רבים, כדאיתא במדרש⁶⁴⁶. וזה — המן — בא בפרוזבוטי [לשון עניות⁶⁴⁷].

טו-ב

אמר רב פפא: וקרו ליה להמן: עבדא דמזדבן בטלמי [ככרות לחם].

"וכל זה איננו שוה לי". מלמד, שכל גזיו של אותו רשע חקוקין היו על לבו⁶⁴⁸. ובשעה

הרה"ק מלובלין, דהך דאיתא הכא דמביא גאולה לעולם — היינו גאולה פרטית, ולא גאולת כלל ישראל.

644. הכי נמי איתא במשנה באבות [פ"ו מ"ו]. וכתב שם התפארת ישראל: "שמי שעושה דבר טוב, הקב"ה חפץ שיתפרסם שם המטיב ודרכיו בעולם, וילמדו אחרים ממנו".

ולהלן כתב: "שהרי מרדכי עשה קידוש ה' גדול, להודיע איך היהודי נאמן למלכו. שהרי הסתכן עם ב' שרים גדולים כדי להציל מלכו, ולא היה חושש, אולי המלך המבוהל והטפש ההוא היה מוחל להם, והיו עי"ז חיי תלויים בשערה! אולם, ע"י שאמרה אסתר לאחשורוש המעשה בשם מרדכי, נתגלגל הדבר שע"ז באה גאולה לעולם. ולא לבד גאולת צרת הגוף, אלא גאולת הנפש, והתקרבות ישראל לאביהם שבשמים [כמגילה דט"ז ע"ב]. ועיי' מה שכתב שם במדרש שמואל.

645. בדרשות חתם סופר [ח"א דף קצ"ז ע"א] כתב, דאולי י"ל דבתיבת "מרדכי" רמזה למלך את כל אותו המעשה. ד"מר" הוא לשון משקה, וגם לשון סם המות, וגם הוא לשון אמירה.

ו"דיכי" הוא לשון דבר הנוכחי. והכי קאמרה ליה לאחשורוש: "מר דיכי — מר דיכי, מרדכי מר דיכי". וה"פ: המשקה הזה — יש בו סם המות זה. ומרדכי — אמר את זה. והיינו הך דכתיב: "ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי", שע"י השם "מרדכי" — ספרה למלך את כל אותו המאורע.

646. ילקוט שמעוני [תתנ"ו], הובא במנות הלוי על הפסוק: "וכל זה איננו שוה לי" [ה' י"ג].

647. ש"בולי" — הוא לשון עשירות, כדאמרינן בגיטין [ל"ז ע"א]: ושברתא את גאון עוזכם — אלו בולאות שביהודה. ו"בוטי" — הוא לשון עניות, כמו "והעבט תעביטנו". רש"י.

648. והביא השפתי חכמים, דהר"מ כץ פירש בזה הנוסח ב"מעוז צור": "רוב בניו וקניניו על העץ תלית". דלכאורה מאי "וקניניו"?

אלא, שהרי ודאי כשבא המן אל המשתה, היו כל גזיו חקוקין על לבו כמנהגו. ומיד אחר המשתה אמר המלך "תלוהו עליו", אם כן, הרי תלו את המן עם גזיו, דהיינו כל קניניו, על העץ!